

Jankának (1830–1914) az emlékkönyvébe Petőfi is írt verset. Távolabb a református igazgató tanárnak, Sárkány Ferenc (1822–1896) honvéd hadnagynak is szép oszlopa van. Bem primását, Salamon Jánost (1825–1899) portrés emlékkövel tisztelték meg. Grois Gusztáv (1811–1874) főbíró oszlopa – ha nem is eredeti helyén – még áll. Mellette Gyergyai Ferenc (1799–1874) 1848-as követ, későbbi királybíró szerényebb, ide áthelyezett köve látható. Kriptában nyugszik az angol származású Paget János (1808–1892), Bem egykori szárnysegédje. És sorolhatnók az ismert neveket: Jósika Miklós (1794–1865) regényíró, Jakab Elek (1820–1897) és Kőváry László (1819–1907) történészek, Martin Lajos (1827–1897) matematikus, Haray Viktor (1818–1882) színművész. Életrajzaikból kitűnik 1848-as szerepük.

Már idegen felirattal megjelölt tassi Végh Bertalan (1813–1902) huszár ezredesnek az egykori díszes kriptája. Aradon golyó általi halálra ítélték, majd ezt várfogságra változtatták. Inczedy Sámuel (1811–1893) ezredesnek, Bem legkedvesebb alvezérének csak INZÉDY feliratú márványkövét egy jó évtizeddel ezelőtt pusztították el. Zsákodi Horváth Ignác huszár alezredes, emlékiró sírjának a helyét sem tudjuk azonosítani.

A minoriták sírkertjében latin feliratos oszlopon „Alexander Bardócz” (1817–1892) lelkes neve olvasható. Mint az aradi rendház tagja, 1849. október 6-án ő kísérte a vesztőhelyre Schweidel József és Török Ignác tábornokokat. S itt nyugszik az egyik aradi vértanú, Leiningen-Westerburg Károly felesége, törökbecsei Sissányi Erzsébet (1826–1898). Megözvegyülve gróf Bethlen József 1848-as huszárszázadoshoz ment feleségül, s az ő révén került a házsongárdi Jósika–kriptába, férje mellé.⁴⁰

A mai kolozsvári fiatalok alig-alig tudnak 1848 magyar, s főleg helyi hagyományairól. Számukra inkább március 15, mint nemzeti ünnep megy fogalomszámba. Ez az a nap, amikor, ha a magyar ünnepe, a polgármester tiltakozik, s mindent elkövet, hogy megakadályozza a ünneplést. A még meglévő emléktáblák, a dűledező sírkövek azonban őrzik annak emlékét, hogy Kolozsvár is kivette részét a szabadságharcból.

Gaal György

Szemelvények az 1848/49-es emlékirat-irodalomból

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc gazdag emlékirat-irodalommal rendelkezik. Nemcsak a forradalom vezető személyiségeinek visszatekintéseire gondolunk itt, mint például *Kossuth Lajos*: *Irataim az emigrációból*, *Görgey Artúr*: *Életem és működésem Magyarországon 1848. és 1849. években*, *Klapka György*: *Emlékeimből* című művekre, hanem az események legkülönbözőbb rendű és rangú résztvevőinek, szemlélőinek, vagy akár ellenfeleinek memoárjaira is. A kétfajta megközelítés között lényeges különbségek vannak, melyek közül a legfontosabb az, hogy a meghatározó személyiségek visszatekintése *politikai szempontú*, azaz az eseményeket, történéseket értékeli, önmaguk tetteit magyarázzák, okokat és okozatokat keresnek, összefüggéseket igyekeznek felismertetni. A másik megközelítés legtöbbször *alulnézeti*: az események résztvevői, a csaták közvitézzei, a győztes hadjáratok hősei, a vereségek következményeinek elszenvedői, a bukás után büntetésből besorozott emlékiratait általában izgalmasabbak, érdekesebbek, mert emberközelibbek, mint a nagyobb összefoglaló művek.

Az emlékirat-irodalomból a legkevésbé ismertek az orosz cári hadsereg tisztjeinek emlékiratai a magyarországi hadjáratról. Ezek többnyire orosz folyóiratokban jelentek meg a XIX. század ötvenes éveitől kezdődően, számuk felszaporodott a század második felében, a krími háború után (az orosz-osztrák érdekközösség megbomlásával), majd a XX. század első évtizedében. Magyar fordításuk nem, vagy hiányosan készült, töredékesen láttak napvilágot

⁴⁰ *Gr. Leiningen-Westerburg Károlyné*. 1848–49. *Történelmi Lapok*. 1898. 135–136. old. NB. Kővári L. a század végén Kővárynak írta a nevét!

ma már szinte hozzáférhetetlen folyóiratokban. Kitűnő válogatás jelent meg ezekből 1988-ban az Európa Könyvkiadó Bibliotheca Historica sorozatában,¹ Rosonczy Ildikó bevezető tanulmányával és jegyzeteivel. Az orosz tisztek visszaemlékezéseit olvasva egyértelműen kiderül, hogy néhány kérdést a szabadságharc végkimenetelével kapcsolatban fölösleges vitatnunk. Például a leglényegesebbet: volt-e, lehetett-e magyar remény a győzelemre, lett volna-e értelme a harc folytatásának az orosz beavatkozás után? A válasz – sajnos – egyértelműen *nem*. Az orosz–osztrák számbeli és fegyverzeti fölény olyan hatalmas volt a hősiesség-kivérzett ország felett, hogy az ellenállás egyenlő lett volna az önpusztítással, az öngyilkossággal.

Minket azonban nem a sorsdöntő kérdések érdekelnek jelen összeállításunkban, hanem azok a szemelvények, amelyek a forradalom és szabadságharc részletkérdéseit világítják meg, természetesen a memoárfírók szemszögéből. Az említett cári tisztek naplójából például azok, amelyek egy más kulturális körből érkezett szemével látatták a magyar földet és népet. *Pjotr Vlagyimirovics Alibin*, a 22. (kamcsatkai) vadászrezred ezredsegédtiszteje *A magyar háború* című visszaemlékezésében a következő rácsodálkozással ír észak–magyarországi tapasztalásairól, közelebbről *Tokaj–Hegyaljáról*, amely a XIX. század közepén még Európaszerte kivételesen jómódúnak számított:²

„Meg kell jegyeznem, hogy Mád a kitűnő magyar bor egyik fő termőhelye. Lakosait a jómód, több helyen szembetűnő gazdagság jellemzi. E hegyvidéken számos, Mádhhoz hasonlóan tiszta és kitűnő rendben tartott városkát találunk, s ezekben nem látni egyetlen szegényt sem. Itt, úgy tűnik, mindenki vagyonos vagy gazdag. Jólétüket a bortermelés biztosítja. Házaikat kőből építik, többségükben földszintesek, ritkábban emeletesek, tetőfedésre zindelyt és bádoglemezt használnak, a tető csúcsát rövid póznára szegelt s fából faragott csillaggal díszítik. A házakat kívülről szép fehérre meszelik, s ezzel külön kiemelik az ablakokat védő zsáruk élénkzöld színét. A szőlővel befuttatott házacsok szinte elvesznek a gyümölcsfák, pazar szépségű dió-, gesztenye- vagy akácfa sűrű lombjai között. Az utcakertekben versengve pompáznak a szebbnél szebb virágok.

A lakóházak belsejét csodálatos tisztaság jellemzi: az ágyakon valóságos dunna- és párnahegyek, melyeket csipkés szélű, kötött és csipkézett, de az ágnál valami furcsa oknál fogva mindig rövidebb terítővel takarnak le. Csipke díszíti a párnahuzatok széleit is. A szobák kellően bútorozva, a falakon díszes keretekben foglalt metszetek, falirók. A gazdagoknál teljesen európai jellegű, mondhatnánk fényűző berendezést láttunk: szőnyeget, tükröket, bronzedényeket. A gazdák sok lábasjóságot és szárnyast tartanak, háziállataikat – kezdve a jól táplált, formás, erős és rendkívül kitartó lovakkal, a nagy szárvú ökrökkel, az egészen furcsa külsejű, a miénknél nagyobb, göndör szőrű disznókkal és az itt honos nagy testű libákkal, melyek pelyhes tolla olyan, mintha megtépázták volna – nagyszerűen gondozzák...

A magyarok lakóháza, gyakran még a szegényebbeké is, általában két részből áll. Az első és hátsó rész egy nagyobb helyiség választja el, s ebben van a tűzhely. Használati tárgyaik is mások, mint a mieink, a vizet például nem vödörben, mint nálunk, hanem változatos formájú korsókban tartják, s azok száját pedig, hogy ne érhesse szemét a vizet, átluggatott cserépfedővel zárják le. Általában nagyon sok a kút, azok a törökök kútjaira hasonlítanak: kör alakúak, s a belső részüket a mi fagerendáink helyett téglával építik ki. Majdnem valamennyi házhoz tartozik egy-egy külön lejárati, kövezett pince is. A pincéhez (a tulajdonos vagyoni helyzetétől függően) több oldaljárati tartozhat, ezeket boltíves tartóoszlopokkal, falakkal és bemélyedésekkel képezik ki. Némelyik pince – az oldaljáratiakat is beszámítva – egy versztánál is hosszabban nyúlik a föld alá. Az ilyenekben, évek szerint beosztva, sok-sok esztendőön, akár száz éven át érlelik a bort. Van egy olyan pince – azt állították, úgy emlékszem, hogy Szántón, azaz egyik legjobb minőségű tokaji borfajta termőhelyén –, amelyben a kis híján száz esztendővel ezelőtt a különböző európai uralkodóházak részére megvásárolt s megbízottjaik által lepecsételt hordókat őrzik. Az udvari szállító minden esztendőben eljuttatja gazdáikhoz az esedékes legöregebb hordót, s helyére mindig egy-egy újabbat visznek érlelődni a pincébe. Lehetséges ám, hogy az egész csak legenda, amit el akartak hitletni velünk, arra a kérdésünkre ugyanis, hogy hol tekinthetnénk meg e ritka nevezetességet, kiterő

¹ A magyarországi hadjárati 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Bibliotheca Historica sorozat, Európa Könyvkiadó. Bp. 1988.

² U. o. 176–178. old.

válaszokat adtak, az ilyen pincét titokban tartják, mondogatták, a jelenlegi zavaros helyzetben pedig, úgy mondták, még a kijárataikat is befalazták, s a gazdáikon kívül nem találhat rájuk senki sem...

Házigazdánk szerint a legjobb bor a tokaji hegyen terem. Ez a hegy a Kárpátok Hegyalja néven ismert nyúlványhoz tartozik, s a Tisza jobb partjához érve, a Tisza meg a Hernád folyók völgyeit választja el egymástól. A Hegyalján számos, bortermeléssel foglalkozó városkát találunk, közülük a leghíresebbek: Tállya, Szántó, Mád, Bodrogkeresztúr; Tarcsl község határában a Mezőtállya–hegyen terem kítűnő bor. A legdrágább nedűt adó szőlőskert egy mindössze hat verszta szélességű hegyoldalon terül el...

Mindannyian ismerjük Kossuth nagyhatású szónoki beszédét, melyet 1848. július 11-én mondott el. A szónoklástán iskolapéldájaként tanítják iskoláinkban. Ismerjük a jelenet képi ábrázolásait, a szöveg szófordulatait, szállóigévé vált sorait. De kevesen ismerik a beszéd elmondásának körülményeit és lélektani hatását. Ezt a légkört idézzük most meg egy jelenlévő szemtanú, Vajda János költő, 48-as honvédtiszt naplójának soraival:³

„E szónoklatnak s hatásának tanúja voltam. Petőfi, Vasvári s több ily népvézéri egyéniség közt a képviselőház baloldalán (a redut teremben) jó helyre vergődtem. Kossuth éppen súlyos betegségéből lábadt föl, s oly gyöngye volt, hogy úgy vezeték föl barátai az ülésterembe. Híre volt, hogy beszélni fog, ha „bír”. Hosszabb s nagyjából szerű szónoklatra részéről senki sem volt elkészülve.

A betegség igen észrevehető nyomaival arcán s alakján, halványan lépett a szószekekre. Az ember szinte féltette és mondani szerette volna neki: „Ne erőlted s kíméld magad; várj, míg helyreállsz, hisz téged senki sem pótol.”

Ő valóban igen gyöngye, halk hangon kezdé beszédét, engedelmet kérve a hallgatóságtól, hogy hangosabban nem bír szólni; de oly csönd volt a teremben, hogy még susogó hangját is meg lehet hallani.

A haza állapotának füstésén kezdette, előadván, hogy kívülről nincs mit remélnünk, s magunkon magunknak kell segítenünk. Ezalatt a hangja mindegyre erősbült, mozdulatai élénkültek, s úgy tetszék, mintha a lelkesedés előbbi egész erejét visszaadná.

Midőn már vagy fél óráig beszélt, nemcsak ő maga, de a hallgatóság is elfeledkezett testi betegségéről, s a szónoklás állott előttünk, ereje egész nagyságában. A lelkesedés egyre fokozódott. Már minden egymásra következő mondata gyűjtött, elragadt, meghatott, a közönség mintegy fuldokolt a hatás alatt, mert lelkesedése kiüzdött a figyelemmel, s elnyomta tetszése kitérőseit, hogy meg ne zavarja a szólót, s nehogy a zajban egyetlen szótag rá nézve értetlen maradjon. Midőn szónoklatában odáig ért, hogy a haza megmentésére kétszáz ezer katonát kíván, a képviselőház nem állhatta ki tovább; nem várhatta, hogy beszédét, vagy bár e mondatot bevégezze, közbekiáltva: »megadjuk!«, mint egy test fölállott, a karzat éjlen-viharba tört ki, s néhány percig tartott a lázas jelenet, mely a magyar országgyűlések történetében a legkritikábbak egyikének s a forradalom egyik legnevezetesebb mozzanatának mondható.

A nemzeti egyetértés e nagyszerű megnyilvánulása mindenkit átvillanyozott, örömkönnyek csillogtak a szemekben, képviselők, hallgatók egymást átölelték, mintegy bizonyosnak tartva, hogy a haza meg lesz mentve.

Azt hívők, hogy a szónoki hatást ennél magasabbra vinni lehetetlen. De csalódtunk. Kossuth szónoki ereje határtalan volt.

Nagy sokára a zaj lecsillapulván, a mély csöndben Kossuth a meghatottság lágy hangján, mintegy elfordítva magát az őt illető kitiűntetést, szerényen meghajtotta magát, mondván, hogy ezennel meghajlik a nemzet nagysága előtt!

A hallgatóság e ponton valóban nem tudta, mit csináljon. Érezte, hogy bármit cselekszik, már külső jelekkel ki nem fejezheti megindulását. E szónoki fogás váratlan és kétségkívül rögtönzött volt, mint általában Kossuth minden beszéde, és mégis a szónoklat történetében alig találhatnánk ehhez zsenialitásra foghatót.

A lelkesedés zaja újlag kitört és nem szűnt meg többé.

E hosszan tartó zaj alatt Kossuth a lángoló szónokból lassankint a beteg emberré változott át, s egyszerre hozzárohanó barátai karjai közé hanyatlott. Egészen kimerült arca ismét elhalványult, szemei lecsukódtak. Sokan megdöbbsen s a legrosszabbtól kezdettek tartani.

³ Vajda János: Egy honvéd naplójából. Gondolkodó Magyarok sorozat, Magvető Könyvkiadó, Bp. 1981. 28–30. old.

A közönség a legrendkívülbb fölindulásban, aggodalom, lelkesedés érzelmei közt tolult kifelé, szeméit az állt szónokra függesztve, kit barátai karjaikon inkább vittek, mint vezettek ki és le a gyűlésteremből. Még a lépcsőn is kísértem őt szemeimmel s láttam, mint lógtak karjai s lábai s arcának sárgasága tanúskodott, hogy elgyöngülése nem csupán szellemi lázasság, de valósággal testi kimerültség következménye is.

Az egész jelenet rajza hűtelen lenne, ha meg nem említeném, hogy a tömegben nagy volt azok száma, akik a jelenet hőstét félistennek nevezték.”

Több napló, memoár megemlékezik a szabadságharc gyermekhőseiről. Azokról, akik 12–16 évesen álltak be a honvédseregbe. Életkorukat letagadva, felnőtteket is meghaladó bátorságról tettek tanúságot. S nem csak a diákok, hanem az egyszerű, tanulatlan paraszt- és polgárfiúk is. *Karsa Ferenc naplója*⁴ több helyütt is megemlékezik róluk. Szabó József nagykinizsi (Abaúj megyei) 12 éves bojtárfiú nemcsak hét ütközet első vonalában harcolt, de bátorságával és leleményességével több alkalommal is segített az éhező, nélkülöző honvédeknek. A tápióbicskei csatában halt hősi halált. Az alábbi eset 1848 decemberében történt:

„A nap szálló félben volt. Az első két szakasz kiállította az őrszemeket, a másik két szakasz készenlétben egy mély árokban helyezkedett el. Kapitányom a fáradságtól, éhségtől elcsigázottan hevert le a sárba s azonmód elaludt; a többi tisztek a másik század tisztjeivel a budaméri kocsmába behúzódtak... kártyázní; Körmei elment az előőrsöket megvizsgálni. – A legénység zúgolódott amiért élelmezéséről nem gondoskodnak.

No már ekkor tisztában voltam a körülményekkel hogy az ilyen tisztek mellett, az istenen kívül csak magam segíthetek magamon meg a századon. Éhségem és a század mind hangosabbá válni kezdő zúgolódása késztettek, hogy Koczák Pestát Korlátról a ki kondás bojtár professzióval [foglalkozással] volt a törzskönyvbe beírva, előszólítottam, hogy nézzen szét Budamérban mit lehetne ott enni valónak szerezni? – Egy negyed óra múlva jelenti: van húsnak való, de kenyér nincs. – „Kenyer helyett” szól közbe Szabó Jóska, a kinyizsi juhász bojtár, – „jó lessz a káposzta – a meg van a kocsmá pincéjében.” Ez a Szabó Jóska őrmesteri szolgalm volt, s mindég oldalammal tartózkodott egész Tápió Bicskéig, a hol mellettem esett el. Koczák Pesta és Szabó Jóska kellő fedezettel, egyik húsért másik káposztáért, elmentek.

Hoztak egy süldőt, egy riska tinót; – a tinót lábbon hozták, mivel az ő néma türelmességében bizakodtak, de a süldőt leszúrva. – Hogy a kapitányt fel ne ébresszük csendesen hozzá heveredtem, a fél század pedig, hogy a járó-kelő patrolok [őrárat] figyelmét fel ne költse – a jóllakás andalító reményével nyugodtan, szó nélkül várta a sült... no nem a galambot, de a disznó és marhahúst, csak a műértők foglalkoztak a nyúzással és boncolással...

Az első sístergésre a kapitány felpislantott, és mint a legerősebb szagláló-érzékel ellátott cseh vizsla a bográcsok felé fordítva orrát, kérdé: „mit sütnék?” – egy kis húst hozattam a faluból mondok; „adjanak nekem is belőle” kérte együgyűien; – felkeltem; mondván Koczáknak hogy válogasson neki marhahúst, nehogy észrevegye a disznóhúst. „Hát káposztát ne adjunk neki?” kérdé Koczák. „Azkéne még, bolond, hát ha megtudja, hogy loptuk?” – Ennek a beszédnek kettős hasznát vettük, egy hogy a kapitány csak-ugyan mit se tudott meg másnap reggelig, amikor osztán az egész világ megtudta; – más meg az hogy úgy Koczák mint az összes legénység elérte, hogy az én bőröm épségben maradása okáért a már megtörtént csínynek titokban kell maradnia.

Közeledett az éjfé, avval az előős felváltásának ideje; hamarosan jóllaktunk: a félig sült hússal és nyers, hordós káposztával, a szakácsokat a kapitány mellett őrnék hagyva az előős felváltására indultam...”

Major István tüzérhadnagy végigküzdötte a szabadságharcot: előbb nemzetőrként, majd honvédként, később tisztként vett részt a sorsdöntő csatákban: a pákozdi ütközetben, Schwehatnál, Komárom védelménél, Buda felszabadításánál, Temesvár ostrománál, azaz 1848. március 15-től 1849 végéig. *Naplója*⁵ páratlanul izgalmas, érdekesítő olvasmány: az egyik legszebb is a memoárok közül, érzelmi azonosulásra is készíti olvasóját a magyar szabadságharc mellet. A most idézett szemelvény kérésztül fájdalmasan érzékelhetjük, milyen mértékben sikerült az osztrákoknak megvalósítaniuk a történelem máig leghatasosabb

⁴ *Karsa Ferenc: Szabadságharcos napló – „A körülöttem és velem 1848. és 1849. években történt események”. Zrínyi Kiadó, Bp. 1993. 31–32. old.*

⁵ *Major István: Honvédelményeim – Major István negyvennyolcas tüzérhadnagy emlékezései. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1973.*

és legkártékonyabb elvét, az „oszd meg és uralkodj” taktikáját a magyarok és a magyarországi nemzetiségek között, mellyel – előtte és utána – évszázadokra elhittették a gyűlölködés magvát. A „vad rác” és a „kegyetlen oláh” minősítés e példa alapján nem indokolatlanul és hamis előítéletekből kerülhetett be a magyar nép szóhasználatába.

Az emlékiratból a világsi fegyverletelt követő bujdosás idejéből idézünk egy részletet:⁶

„Ezalatt mind közelebb lehetett hallani az ellenség lovai dobogását s a gyalogság zaját. Nemsokára a németeket vezető oláhok kutyái szaglászva jöttek felénk. Mikor meglátták, megapultak a földön, s várták gazdájukat. E kutyákat lovaink hamar észrevettük, s kezdtek horkolni, ebből gyanítottuk, hogy ugyanezen oláhok lehettek itt múlt éjjel kémszemlén kutyáikkal, s ezektől ijedtek meg lovaink; midőn az oláhok megtudták hollétiünket, csendesesen mentek vissza a németekhez, kiket most háromfelül vezetnek felénk, és közelednek felvont fegyverrel. Mikor meglátták a kitűzött fehér kendőt s a gúlába rakott fegyvereket, szuronyt szegezve, gyors léptekben vettek körül, és foglyok lettünk, s csudálkoztunk, hogy mért jött így nagy erő ellenünk; talán azt hitték, hogy a hegyek között lévő honvédeket itt együtt találják, – miben csalódtak. Mindaddig szuronyt szegezve vettek körül, míg tisztjeik hozzánk értek, kik előtt őrnagyunk szalutált, mit ők nem viszonztak; ehelyett a gögös tisztnek egyike, a lovaskapitány durván kiáltá: „seit ihr da, Kossuthhunde!” (Itt vagytok, Kossuth-kutyák!), s őrnagyunk elé állt, s mérgesen kérdé, persze németül: „wo sind die übrigen rebeller?” (Hol van a többi lázadó?). E kérdésre őrnagyunk magyarul válaszolt, s azt mondá: „a hegyek közt”. Ez a rövid magyar válasz kivette sodrából a durva kapitányt, és dühösen kérdé: „sprechen sie nicht deutsch?” (Nem beszél németül?). Erre azt a választ kapta, hogy keveset. Mire fenyegetően mondá: „ich werde ihnen son lernen!” (Majd én megtanítom rá!).

Ezalatt a gyalogos kapitány parancsolá, hogy a honvédektől szedjék el a töltényeket, s a fegyverekről a szuronyokat leszedjék, s összekötve lovaink hátára rakják, s az üres fegyvert a honvédek magukhoz vegyék. – S mikor mindezt bevégezték, német komandóra sorakozni kellett volna, mit a honvédek meg nem értettek, de a német bakák a puskaagglyal hamar sorba állították őket, s vártuk az indulást...

Alig hagytuk el a forrást, midőn a csapat előtt menő oláhok kutyái szimatolva szaladtak előre, s tűntek el a sűrűben, honnét nemsokára visszatértek gazdáikhoz, és vezették őket azon helyre, honnét több fegyveres oláhok jöttek felénk. Mi bámultuk a vad népet, kik az általuk megölt, menekő honvédek ruháit viselték, és fegyverüket használták. E hiénák tarka öltönyük felett a német tisztnek jót nevettek, és biztatták, hogy a „Kossuth-kutyákat” irtsák ki. Menet közben több ezekhez hasonló bandát láttunk, kik a szerencsétlen honvédekre éjjel-nappal vadásztak, míg az út mellett több helyen a kutyáktól szétmarcangolt s ruhájuktól megfosztott holttestek hevertek, s a mellettük elmenő németek utálattal köpködtek a szerencsétlen áldozatokra, míg mi könnyes szemekkel mentünk el mellettük...

Midőn a csapat együtt volt, mentünk tovább az előbbi sorrendben. Utunk könnyebbé vált azáltal, hogy folyton lefelé vezetett, – de annál fájdalmasabb volt látnunk meggyilkolt bajtársainkat; többfelé az úton vagy út mellett hevertek. – Hány ily szerencsétlen bajtársat végezhetek ki más utakon a vad, vérengző oláhok!...

Mikor a kis oláh faluhoz közeledtünk, láttuk felénk szaladni a temérdek lármázó népet, kik vasvillával, fejszével, botokkal kezükben jöttek, hogy agyonverjenek bennünket. De ezt a dicsőséget az oláhoknak a nagylelkű németek már nem engedték, s megvédték bennünket, s örültünk, hogy e vad néptől megszabadultunk, s folytattuk tovább utunkat, hogy mielőbb elérjük Tótfalut, hol kenyeret kapunk. Menetközben a távolban kútágast láttunk, annak mindannyian megörültünk, hogy mi és lovaink friss vizet kapunk. A kúthoz érve láttuk, hogy nincs veder, hihetőleg az oláhok vették le azért, hogy a hegyekből visszatérő menekvők vizet ne kapjanak...

Fél órai menet után egy magaslatra értünk, hol utunk átvezetett; azt hittük, hogy annak túloldalán, a völgyben kutat találunk, de ehelyett iszonyú látvány tárult elénk; temérdek holttest feküdt szanaszét, összeszúrálva, fejük szétzúzva, s minden ruhájuktól megfosztva. Mellettük és körülöttük szétört puskaagglyak és annak vasrészei, összeongaldalt tölténytáskák, törött vasvillák és botok és az áldozatok ruhafoszlányai hevertek, ebből gyanítottuk, hogy a szerencsétlen áldozatok honvédek voltak, kik gyilkosaikkal, az oláhokkal küzdöttek.

Ezt a borzasztó látványt német hóhéraink is megsokallták, s fejüket csóválva, barbároknak nevezték az oláhokat...

⁶ U. o. 101–104. old.

Másnap korán indultunk, utunk a falun át vezetett, hol temérdek nép várt ránk, kik nagy láрма közt gúnyoltak, köpködtek felénk, s mutatták kezükkel, hogy felkötnek bennünket, míg a gyermekek kövekkel hajigáltak addig, míg a falut elhagytuk...

Karsa Ferenc Szabadságharcos naplójának részletével a magyarországi zsidóságnak a szabadságharcban vállalt szerepére kívánunk utalni. Minden előítélet ellenére is tapasztalható, hogy soraikból sokan részt vállaltak a szabadságharcból – ha nem is mindig bátor katonaként. Bizonyítják ezt a kötet névmutatójában fellelhető nevek: Róthfeld Soma, Teitelbaum Samu, Löffler Ignác, Mánerz stb. Karsa Ferenc érdekes epizódot említ fel a Görgey tábornokánál tevékenykedő entellektüelekről,⁷ akik között ott szolgált például Ballagi (Bloch) Mór, a zsidó születésű evangélikus teológus, a későbbi neves nyelvész, szótáríró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja:

„A főhadi szálláson ismerkedtem meg Bloch (később Ballagi) Móriccal, ő is mint Lisznyay – az újságot volt szerkesztendő. Tény az, hogy Görgey a költöket, művészeket, tudományos embereket, többre becsülte más halandó embereknel; ágyú tölteléknek drágállotta őket; – szolgálják a hazát eszükkel, tehetségükkel, úgys nem elég bátrak – mondá –, hogy fegyverrel szolgálhatnának. Meg vagyok győződve hogy ha Petőfit a sors Görgeyhez veti ép úgy szeme fénye lett volna Görgeynek, tán még inkább mint Bannek, mert Görgeyben a magyar nemzeti ambíció erősen uralkodott, és ez az ambíció ösztönözte arra hogy a fegyver alól, tábornokához vonta Bloch Móricot, Lisznyay Kálmánt, Reményi Edét, hát pedig neki alig volt arra érkezése hogy akár csak két nótát is elhallgasson Reményi hegedűjéből.”

Az orosz csapatok már idézett tisztjének a zsidósággal kapcsolatos véleménye⁸ a fenti idézettel egybevetve azt bizonyítja, hogy Magyarország már akkor is jóval előbb járt a zsidók emancipációja terén, mint sok más európai nép. A tiszt soraiból egyértelműen megnyilvánul az orosz hagyományos ellenszenv a zsidók iránt:

„Fuarosunk, egy kis zsidó, bevitt bennünket az egyik szolymai házba, melynek gazdája az atyafiságához tartozott. Házigazdánk, mint kiderült, azon ásványvízforrásnak a bérloje, amely itt van a falu közepén, s mellette egy hatalmas tartály, tele a kristályvízhez hasonló, felséges ízű vízzel. Ha ehhez a vízhez egy kis bort is öntünk, gyöngyözni, habozni kezd, s nagyon kellemesen pikáns ízű ital lesz belőle. A Kárpátokban sokfelé találni efféle forrást. Házigazdánk évente háromszáz rénes forint bérleti díjat fizet a tulajdonosnak, Schönborn grófnak, s ezzel jogot szerez a forrás vizére, melyet hordókba töltve, hordónként harminc krajcárért ad tovább. A bérlo állítása szerint – mivel a vízből nagyon keveset lehet eladni – vállalkozása egyáltalán nem hoz hasznot. Elképzelhető, persze, hogy igazat mond, mégis hihetetlen, hogy csupa szerelemből tartja fenn ezt a boltot, valószínű, hogy éppen ezzel az árendával szerzi meg állandó letelepedéséhez a jogot. A faluban élve mint egy pók terjeszti majd ki hálóját a környék lakosaira, akik e üzletmester számára biztos megélhetést nyújtanak.

Az itteni zsidók, vállalkozó kedvüket, mozgékonyágukat és ravaszságukat tekintve, semmiben sem maradnak el a mieinktől, de összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben vannak, mint azok. A mi zsidóinknak némely vonatkozásban mégiscsak megnyirbálták a szármányaikat, az itteni sasok viszont szabadon repülhetnek napjuk, a haszon felé, akármilyen fajtájú és formájú légyen is az.

Galíciában és Magyarországon a zsidó lakosság ugyanolyan jogokat élvez, mint az ország többi polgára, a zsidók tehát mindenütt vehetnek ingatlant, s Galíciában máris igen sok elsőrendű birtokot szereztek meg, különösen az ismert esemény, az uraságok lemészárlása után (a szerző itt az 1846. évi galíciai eseményekre utal). Az ipar és a kereskedelem ezekben az országokban már régóta a zsidók kezében van, s nincsen messze az az idő, amikor a zsidóság – Magyarországon talán nem, de Galíciában feltétlenül – mint uralkodó népcsoport lép fel.”

S hogy milyen reálisan és világosan látták az eseményeket és jövendölték meg a szabadságharc végkimenetelét némely naplóróink, arra legyen példa a miskolci Szűcs Miklós naplója.⁹ Szűcs Miklós ügyvéd 1841-től Borsod megye tiszteletbeli aljegyzője volt, Szemere

⁷ Karsa Ferenc: i. m. 223. old.

⁸ Pjotr Vlagyimirovics Alabin: A magyar háború. In: A magyarországi hadjárat 1849 – Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Bibliotheca Historica sorozat, Európa Könyvkiadó, Bp. 1988. 212–213. old.

⁹ Szűcs Miklós naplója 1839–1849. Kiadta a Miskolci Városi Könyvtár és a Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1981. 260. old.

Bertalan közvetlen környezetéhez, politikai pártjához tartozott. 1848-ban beállt nemzetőrnek, de gyenge fizikuma miatt a honvédseregben nem vehetett részt. Mint megyei táblabíró azonban értesült a legfontosabb eseményekről és pontos helyzetelemzést rögzített naplójában 1848 decemberének utolsó napjaiban:

„E hó 2-án történt, hogy Ferdinánd király a trónról lemondván, helyére a Ferdinánd testvére mellőzésével, ennek fia Ferencz József ültetett.

Ezen év eseményei kifogyhatatlan anyagot nyújtottak nekem a gondolkozásra. A magyar nemzetet nem hittem képesnek a forradalomra, nem is lépett volna e térre, ha a legkényszerítőbb események által nem sodortatik, miként fog e dolog végződni, igen kétes. Jó kimenetelhez semmi reményem, s úgy látom, csak a főszerep vívők, s az európai viszonyokat nem ismerők bíznak, saját hadi erőnk tapasztalatlan volta, a segédcsere kimerülése, az árulástól félelem aggodtat, valahányszor a jövőre gondolok, kibéküléshez semmi remény. A dolog vezérletétől több jelesek visszavonultak, próbált ügyességű és hűségű vezérik nincs. A lelkesedés nem hiányzik ugyan, de fő rugója ennek csak az, hogy már nincs más választás, mint az élet vagy halál, hogy minket valamely hatalmasság segítsen, ahhoz semmi kilátás, de Ausztria hatalmas szövetségesei, bizonynyal nem nézik közönyösen, ha saját erejével célt nem ér. Ügyünk igazságán nem kételkedem, de mily keveset nyom ez a politikában. Vagy nekünk, vagy Ausztriának veszni kell, s Európa alkalmasint ez utóbbinak lesz pártolója. – Seregünk rendetlen kinézésére is, az ellen rendesebb, de nincs benne lélek. – Lehetetlen, hogy a papírpénz elszaporodtának is jó vége legyen, mi lesz a magyar bankjegyből, ha bukni találunk? – Az igazságszolgáltatás akadozik, a társas életben levertség uralkodik. Az irodalom, különösen a hírlapi, folyvást éleszti a forradalmat, nevezetes tünemény a Martius 15.ke című új s egészen forradalmi lap, mely a sajtó törvény ellenére is szabadon piszkolja a királyt. Csernátoni és Pálfi sok érdeket adnak e lapnak. Kossuth a ministeriumbóli kilépte után is a kormányban maradván, úgy látom, a főhatalmat egészen ő fogja gyakorolni.”

Fehér József

Jelenet a keresztúri csatából, 1849. január 22.